

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 130.2: 477

Віктор Ірина

ст. викладач кафедри природничих наук

Гаврилюк Юрій

к.т.н, доцент кафедри природничих наук

Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут",

м. Харків, Україна

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНА РОЛЬ РИТУАЛІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРІ

Здійснено комплексне філософсько-антропологічне дослідження ритуалів на матеріалі української культури. Проведено класифікацію основних ритуалів української культури на філософських засадах, виділені філософсько-антропологічні принципи та методики таких класифікацій (психоаналіз, міфопоетика, генетичний аналіз, феноменологія). З'ясовані природні та культурні компоненти ритуалів. На основі моделі паралаксу надано пояснення суперечливої сутності ритуалу.

Ключові слова: *міжкультурний діалог, національна культура, перформативний поворот, постмодернізм, ритуал, філософія культури, філософська антропологія.*

Victor Irina

Senior Lecturer,

Havryliuk Yuriy

Ph.D., Ass. Professor,

Department of Natural Sciences,

National Technical University "Kharkiv polytechnic institute"

Kharkiv, Ukraine

PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL ROLE OF RITUALS IN MODERN UKRAINIAN CULTURE

A comprehensive philosophical and anthropological study of the rituals on the material of Ukrainian culture was carried out. The classification of the main rituals of Ukrainian culture on the philosophical basis is carried out. The natural and cultural components of the ritual are clarified. Based on the parallax model, an explanation of the contradictory nature of the ritual is provided.

Key words: *intercultural dialogue, national culture, performative turn, postmodernism, ritual, philosophy of culture, philosophical anthropology.*

Актуальність дослідження впливає з сучасної культурної ситуації, що потребує розв'язання проблем національного буття та українських ритуалів з точки зору новітніх досягнень філософської та культурної антропології. Зараз, коли більше уваги приділяється інноваціям навіть у культурі, роль ритуалів постійно зменшується, оскільки динамічна природа ритуалів нівелюється.

Ритуали та звичаї завжди закріплюють надбання соціокультурного і особистого життя, стабілізують суспільні відносини, скріплюючи досягнення попередніх поколінь. Актуальність також зумовлена тією роллю, яку відіграє національна традиція для збереження культурних цінностей, неоднозначністю

оцінок ритуалів у сучасній культурі – важливості ритуалу та необхідності його пристосування до сучасних соціокультурних умов [4].

Українські ритуали звичайно досліджувалися, але лише частково у сакральному просторі культури. Введення «перформативного повороту» та «культури присутності» дозволяють розглядати ритуальну складову культури як одну з головних у національному бутті. Збереження стрижня національної культури уможливило існування ритуалу. При цьому з'являється здатність ритуалів адаптуватись до глобалізаційних викликів, їх здатність стати основою комунікації, оскільки вони орієнтовані на внутрішньокультурне та міжкультурне порозуміння [1].

Вперше проблематика наукового визначення та дослідження ритуалу виникає у філософсько-антропологічних та культурно-антропологічних роботах першої половини ХХ ст. Аналіз публікацій дозволяє зробити висновок, що хоча окремі складові теми мають своє висвітлення у науковій літературі, проте спеціального комплексного дослідження українських ритуалів у філософсько-антропологічному ракурсі не проводилось. Тому метою дослідження є філософсько-антропологічний аналіз ритуалу у символічному просторі сучасної української культури.

Досягнення мети дослідження вимагає вирішення низки наступних дослідницьких завдань: уточнити поняття ритуалу та обряду; проаналізувати значення ритуалів для сучасного стану української культури, значення культурного конструктивізму, есенціалізму та інструменталізму у теоріях ритуалу; уточнити культурно-антропологічні та філософсько-антропологічні методики дослідження ритуалів в контексті «перформативного повороту»; провести визначення основних ритуалів української культури, з'ясувати філософсько-антропологічні принципи типологізування; охарактеризувати «природну» та «культурну» складову ритуалів української культури; виявити основні смислові образи і символи в українській культурній картині світу, їх реалізацію в ритуалах, дослідити символіку природного та соціокультурного в українській традиції; виявити значення міжкультурного діалогу для сучасної української культури [2].

Ми проаналізували існуючі концептуальні підходи до ритуалу, традиції, обряду, а також провели обґрунтування методологічної бази та категоріального апарату, розглянули культурні моделі та культурно-антропологічні практики функціонування ритуалів. Розгляд ритуалу виконується нами за трьома напрямками: перший – міфопоетичний, де ритуал розглядається як уточнення міфу; другий представлений функціоналізмом та кроскультурними дослідженнями; третій характеризується як традиціоналізм, коли ритуал вписується в існуючу традицію.

Можемо констатувати, що повернення поняття традиції до сучасної наукової парадигми здійснюється завдяки «перформативному повороту» та працям К. Гірца. «Перформативний поворот» передбачає, що традиція і ритуал є динамічними формами культури, що надає можливість говорити у сучасній гуманітаристиці про ритуали не як про застигли форми, а як про різні способи ритуалізації. Нами розкрита та охарактеризована філософсько-антропологічна, психоаналітична та аксіологічна проблематика пізнання культурних ритуалів, синтетична природа ритуалу. Щодо української культури використана психоаналітична концепція Ф. Хсю, зокрема його поняття рівнів культури. На рівні «добре знайомого суспільства» людина сподівається і розраховує на коло так званих «значущих інших», яким давно, іноді з дитинства, довіряє. На основі методології Ф. Хсю побудована гіпотеза про орієнтованість комунікативних практик української культури як на західні, так і на східні зразки виховання.

В нашому дослідженні набули подальшого розвитку ідеї В. Тернера щодо формування комунітас, вільного характеру общини та ритуалу. Тому ритуали української культури відображають загальну моральну та метафізичну проблематику існування людини: адаптування до соціуму, вироблення власної гідності, дотримання свободи дії.

Також нами розглядаються різні концепції навчання, наслідування, «умвельту», комунікативного коду в ритуалі та їх застосування щодо аналізу динаміки ритуалу. Узагальнюються два основні наукові підходи до тлумачення терміну «традиція» як елементу культурної спадщини і комунікативного механізму. Особливістю людини, її «умвельтом», як антропологічної та антропоцентричної істоти, є здатність мислити поза власними межами сприйняття [3].

Давня символіка української традиції побудована навколо кількох основних наріжних концептів та символічних полів – концептів священного сакрального простору та часу (світове дерево, храм), календарних змін, символів зооморфного світу (лебідь, лелека, корова, коза) та рослин (калина), священної події [6].

Найбільше сакральних уявлень в українській культурі було пов'язано з писанкарством та вишивкою. Найважливіше значення в орнаментуванні відігравав мотив «світового дерева», оскільки для української культури дуже важливо побудова символічного центру. А мотив «берегині» говорить про давні матріархатні уявлення, ніжність, шанобливість до жінки як берегині вогнища.

Також нами здійснена спроба цілісної філософської характеристики космосу української культури через визначення його основних смислових домінант у порівнянні з домінантами інших національних культур. Центрування традиції біля своєрідних сакральних осей, роль головного сакрального центру в

українській культурі виконував храм, християнська церква була центром життя всієї общини, пісня поєднувала зі світом предків та національних героїв.

За допомогою герменевтичного, неоеволюціоністського, семантичного та міжкультурного аналізу пропонується класифікація українських освітніх ритуалів та практик, розгляд ритуалів української культури як ефективної комунікативної стратегії як для наукового, так і освітнього планів. Останнє аналізується нами на прикладі навчання іноземних студентів у закладах вищої освіти України як обізнаних комунікативно ефективних особистостей.

Нами визначені основні здобутки та вади постмодерного споживацького суспільства, філософські наслідки споживацтва для функціонування ритуалів та національних традицій та механізми деміфологізації ритуалів. Визначено, що міфи можуть виступати як мотиватори повсякденної поведінки, так і основа підтримання певних моделей соціокультурної поведінки, сценаріїв ритуалізації.

Ритуал розглядається нами як певна моделююча структура свідомості людини, як ефективний механізм узгодження культурних моделей поведінки в міжкультурній комунікації. Деміфологізація ритуалів в такому значенні може бути ефективно використана в освітньо-професійній підготовці студентів, що продемонстровано нами на низці прикладів застосування новітніх освітніх методик у навчанні іноземних студентів першого року навчання в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут».

Результати дослідження також можуть бути використані для аналізу та в розкритті фундаментальних філософських понять: традиція, архетип, влада, ідеологія, масова культура, міф, глобалізм), а також в навчальному процесі під час підготовки загальних та спеціальних курсів з філософії, культурної та філософської антропології, етнокультурології, культурології, в екскурсійній та науково-просвітницькій діяльності [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Віктор І. В. Значення «перформативного повороту» у філософських дослідженнях культури / І. В. Віктор // *Evropské filozofické a historické diskurz*. – 2018. – Svazek 4, vydání 2. – P. 71-75 = *European philosophical and historical discourse*. – 2018. – Vol. 4, issue 2. – P. 71-75. (*Index Copernicus*).
2. Віктор І. В. Міф, традиція та ритуал у сучасному споживацькому суспільстві: філософсько-антропологічні характеристики / І. В. Віктор // *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць* / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – Київ : Вид-во «Гілея», 2018. – Вип. 134(7). – С. 254-257 (*Index Copernicus*).
3. Віктор І. В. Символізм традиції: традиція как коммуникация и антропологический «умwelt» / І. В. Віктор // *American Journal of Education*. – Chicago : The University of Chicago Press, 2017. – №4(2), August. Vol. 123. – P. 1043-1049.
4. Віктор І. В. Традиция и традиционная культура как факторы развития глобального общества / І. В. Віктор // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*. - Харків, 2017.- Вип. 56.- С. 30-34.

5. Віктор І. В. Український контекст традиції: адаптивні механізми комунікативних практик/І. В. Віктор // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки». – Харків, 2017. – Вип. 57. – С. 144-150.

6. Віктор І. В. Філософські виміри символіки української традиції: символіка природного і соціокультурного в фольклорі / І. В. Віктор // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки». – Харків, 2018. – Вип. 58. – С. 112-118.

УДК 796.141:165

Василевич Дарья Валерьевна

магістр культурології, аспірант кафедри культурології
Белорусского государственного университета культуры и искусства
Минск, Республика Беларусь

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ АРХЕТИПА В КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Аннотация: В статье рассматриваются подходы к определению архетипа, как культурной категории. В историческом порядке представлены примеры и характеристики интерпретации архетипа различными философами и научными течениями.

Ключевые слова: философия, культурология, культурная категория, архетип, этнокультурный архетип, бессознательное

Vasilevich Darya

Master of Cultural Studies, PhD student of the department of cultural studies
Belarusian State University of culture and arts
Minsk, Republic of Belarus

CONCEPTUAL APPROACHES TO DEFINING ARCHETYPE IN CULTUROLOGIC DISCOURSE

Abstract: The article discusses approaches to the definition of an archetype as a cultural category. In the historical order, examples and characteristics of the interpretation of the archetype by various philosophers and scientific movements are presented.

Key words: philosophy, cultural anthropology, cultural category, archetype, ethnocultural archetype, unconscious

Культурная категория «архетип» в мировой науке впервые была зафиксирована в текстах античных мыслителей, она нашла применение в трудах средневековых богословов, классической, неклассической и постнеклассической философии, широко используется это понятие в частных науках - социальной и культурной антропологии, культурологии, лингвистике, этнографии.

В культурологическом дискурсе “архетип” – это изначальный, первоначальный, образ, склад культурного поведения, задающий общую структуру личности и в системе культуры характеризующий ее как самостоятельный национальный или историко-культурный тип. Соответственно, те образы, которыми оперирует то или иное общество в своем мировоззрении,